

Małgorzata Sieradzka
Rzeszów

ROLA ŚWIADOMOŚCI JĘZYKOWEJ I KULTUROWEJ W KSZTAŁCENIU KOMPETENCJI TRANSLATORSKIEJ STUDENTÓW GERMANISTYKI

Zarys treści: Artykuł przedstawia rozważania wynikające z doświadczeń autorki zebranych na przestrzeni 10 lat prowadzenia zajęć z translatoryki na studiach zaocznych dla nauczycieli języka niemieckiego z tytułem licencjata. Spostrzeżenia zostały zilustrowane przykładami pochodzącymi z tłumaczeń pisemnych przygotowanych przez studentów.

Wprowadzenie

Zobserwacji poczynionych przeze mnie na przestrzeni kilku lat, przeprowadzonych wywiadów i ankiet jednoznacznie wynika, że kandydaci na studia neofilologiczne oraz studenci wykazują wzmożone zainteresowanie zajęciami z przekładu, choć w dotychczasowej edukacji nie zdobyli doświadczeń w zakresie tłumaczeń. Programy nauczania w szkole podstawowej, gimnazjum i szkole średniej nie uwzględniają ćwiczeń tłumaczeniowych. Nie pojawiają się one także ani na testach kompetencji, ani np. na egzaminie maturalnym. Coraz rzadziej są też formą testowania zdobytej wiedzy lub sprawdzenia opanowania słownictwa np. podczas zaliczeń z praktycznej nauki języka obcego na neofilologiach. To swoistego rodzaju paradoksy, pomimo których specjalizacja zawodowa w zakresie tłumaczeń cieszy się – zwłaszcza w ostatnich latach – dużą popularnością wśród osób podejmujących studia neofilologiczne oraz absolwentów innych kierunków, co sprawia, że coraz więcej ośrodków

uniwersyteckich w Polsce wprowadza ją do programu studiów¹. Takie wzbogacenie oferty edukacyjnej szkół wyższych jest reakcją na stale zmieniające się warunki życia oraz potrzeby rynku pracy, w tym m.in. na rosnące zapotrzebowanie na tłumaczy dla instytucji europejskich. Ponadto pozwala sprostać wymaganiom Unii Europejskiej, w której – zwłaszcza po przyjęciu nowych państw członkowskich – poszukiwani są wysoko wykwalifikowani specjaliści, w tym m.in. tłumacze.

Tłumaczenie w kształceniu uniwersyteckim

Wdrożona w ostatnim dziesięcioleciu w Polsce reforma szkolnictwa zapoczątkowała zmiany widoczne także w dydaktyce języków obcych. Tradycyjne, skostniałe metody nauczania zastąpione zostały przez nowe koncepcje, wśród których metoda komunikatywna ugruntowała swoją wiodącą pozycję. Nadrzędnym celem lekcji języka obcego jest wykształcenie u uczniów kompetencji komunikatywnej przy jednoczesnym nawiązaniu i odwoływaniu się do ich zainteresowań, doświadczeń i potrzeb. Dużą popularnością cieszą się alternatywne metody nauczania języka obcego oraz nauczanie multimedialne czy też z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych. Z jednej strony zmieniają się wymagania stawiane uczniom, którzy w dużej mierze są komunikatywni w zakresie języków obcych, jednak nie koncentrują się na zdobywaniu rzetelnej wiedzy i doskonaleniu poprawności językowej, ale swoją uwagę skupiają na tym, by testy kompetencji zaliczyć na ocenę pozytywną. Z drugiej zaś strony w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach średnich redukuje się liczbę godzin nauki języków obcych, w tym również z języka niemieckiego. Wyjątek stanowi język angielski, którego naucza się w wielu przedszkolach oraz w klasie pierwszej szkoły podstawowej. Od maturzysty wymaga się znajomości języków obcych na poziomie B1–B2. Studia neofilologiczne pozwalają absolwentowi zdobyć wykształcenie ogólnohumanistyczne i specjalistyczne w zakresie wiedzy o języku, literatury, kultury i historii krajów wybranego obszaru językowego oraz osiągnąć poziom praktycznej znajomości języka na poziomie C1–C2. Absolwent studiów I stopnia posiada wiedzę i umiejętności niezbędne do kontynuacji studiów w ramach studiów II stopnia na kierunkach filologicznych, po ukończeniu których zdobywa tytuł zawodowy magistra filologii.

Jak wynika z opisu sylwetki absolwenta tych studiów, przygotowanej w oparciu o ministerialne standardy nauczania, osiągnął on wysoki poziom

¹ Np. na UMCS w Lublinie lub też UAM w Poznaniu.

wykształcenia ogólnohumanistycznego i filologicznego oraz specjalistycznego w zakresie wiedzy o literaturze, kulturze i historii obszaru wybranego języka (języków), a także praktycznej znajomości języka na poziomie profesjonalnym, stał się specjalistą w zakresie wybranej specjalizacji naukowej (np. literaturoznawstwa lub językoznawstwa). Przygotowanie filologa pozwala zdobyć dodatkowe kwalifikacje, umożliwiające wykonywanie zawodu nauczyciela, tłumacza, wydawcy, organizatora działalności kulturalno-oświatowej, propagatora języka i kultury danego obszaru językowego itp. Absolwent filologii germańskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego jest przygotowany do pracy naukowej, pracy na stanowisku nauczyciela języka niemieckiego we wszystkich typach szkół i lektora na kursach języka niemieckiego oraz do pracy w charakterze tłumacza w zakładach pracy i firmach utrzymujących kontakty z krajami niemieckiego obszaru językowego². Dzięki kompetencjom i elastyczności wobec rynku pracy jest w stanie sprostać zadaniom, jakie stawia przed nim podjęcie pracy w wyżej wymienionych zawodach.

W programie studiów dziennych w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego (IFG UR) (specjalność nauczycielska) realizowany jest 120-godzinny moduł zajęć z przekładu w ramach praktycznej nauki języka niemieckiego (PNJN), po 30 godz. ćwiczeń tłumaczeniowych w semestrach VIII–X. Studentów studiów niestacjonarnych II stopnia obowiązuje 30-godzinny kurs z translatoryki, który nie jest elementem składowym praktycznej nauki języka. W obu przypadkach zajęcia poświęcone przekazaniu i nabyciu elementarnej wiedzy przekładoznawczej oraz kształceniu umiejętności przekładu stanowią wprowadzenie do współcześnie rozumianego programu edukacji tłumacza. W ocenie studentów zajęcia te są przydatne, wzbogacają program studiów i wielu z nich przygotowują do dalszej edukacji w ramach specjalizacji translatorskiej. Praktyka dowodzi, że rudymentalne wiadomości z zakresu przekładoznawstwa są przydatne w wykonywaniu zawodu nauczyciela języka obcego³.

Przedstawione poniżej rozważania są wynikiem refleksji nad doświadczeniami zebranymi przeze mnie w ciągu 10 lat prowadzenia zajęć z translatoryki na obecnie 2-letnich studiach niestacjonarnych II stopnia (poprzednio postlicencjackich magisterskich studiach uzupełniających) dla absolwentów nauczycielskich kolegiów języków obcych (NKJO) i państwowych wyższych

² Por. nieopublikowany Raport Samooceny IFG UR (2005: 11), 5.3. sylwetka absolwenta.

³ Połączenie kompetencji językowej z kompetencją tłumaczeniową jest specyfiką polską, gdyż w krajach Europy Zachodniej w ośrodkach kształcenia tłumaczy wymagana jest znajomość minimum dwóch języków obcych, por. Piotrowska 2000: 52.

szkół zawodowych (PWSZ). Studenci pierwszego roku uczęszczają na 30-godzinny kurs zakończony pisemnym zaliczeniem. Rzecz jasna, taki wymiar zajęć dydaktycznych nie pozwala na wykształcenie kompetentnych tłumaczy neofilologów.

Zajęcia stanowią wprowadzenie w teoretyczne podstawy przekładoznawstwa i translatologii oraz najnowsze tendencje w wymienionym zakresie. Po zaprezentowaniu podstawowych pojęć z zakresu przekładoznawstwa i omówieniu technik tłumaczeniowych studenci wprowadzani są poprzez ćwiczenia wdrażające do zadań tłumaczeniowych⁴, aby tłumaczyć różnego rodzaju teksty o zróżnicowanej tematyce. Językami docelowymi przekładu tekstów są zarówno język polski, jak i niemiecki.

Zajęcia mają za zadanie przybliżenie studentom specyfiki zawodu tłumacza. Przede wszystkim winni sobie oni uświadomić, że sama znajomość języka nie wystarczy, by przygotować dobre tłumaczenie tekstu literackiego i specjalistycznego. Cele zajęć to: nabywanie i rozwijanie umiejętności translatorskich, opanowanie najistotniejszych umiejętności warsztatowych i podstawowych zasad dobrego tłumaczenia – tj. umiejętności przekazania treści tekstu w taki sposób, by oddawał jego istotę, nie naruszając formy – oraz umiejętności zastosowania wiedzy teoretycznej w praktyce, doskonalenie umiejętności rozwiązywania konkretnych problemów przekładowych, a także aktualizacja i aktywizacja słownictwa z określonego zakresu. Głównie ćwiczy się umiejętność tłumaczenia tekstów pisanych, w programie kilka godzin przeznaczono na doskonalenie sprawności tłumaczenia ustnego. Formy socjalne to konwersatorium, praca w grupach, praca w parach, zajęcia warsztatowe, elementy wykładu.

Wiele uwagi poświęca się doborowi materiałów dydaktycznych, które pośrednio wpływają na pracę studentów i jej wyniki. Wybór tekstów odbywa się m.in. w oparciu o „protokół dydaktyzacji” (U. Kautz 2000: 157–158). Korpus materiałowy, z którym pracują studenci, składa się z tekstów autentycznych, głównie takich, z jakimi mogą zetknąć się w praktyce translatorskiej. Są to teksty użytkowe i literackie, zróżnicowane tematycznie, zawierające charakterystyczne dla języka polskiego i niemieckiego zjawiska językowe, stanowiące niejednokrotnie wyzwanie dla studentów⁵. Pojawiające się w tekstach osobliwości leksykalne, gramatyczne oraz stylistyczne mają za zadanie nakłonić stu-

⁴ Ćwiczenia wdrażające to: „przepisywanie tekstów, uzupełnianie opuszczonych elementów, tłumaczenie na język ojczysty, retranslacja i ćwiczenia terminologiczne” (Dzierżanowska 1988: 47).

⁵ Długość tekstu koresponduje ze stopniem trudności i celem tłumaczenia, stosuje się zasadę stopniowania trudności.

dentów do refleksji metajęzykowej, niezbędnej w kształceniu nauczyciela języka obcego i tłumacza. Paleta tekstów ćwiczeniowych jest bogata i obejmuje teksty reklamowe, instrukcje obsługi, ulotki informacyjne, prospekty biur podróży, teksty prasowe, korespondencję handlową, teksty specjalistyczne z zakresu prawa, medycyny i gospodarki oraz literaturę piękną. Należy je traktować jako przykłady reprezentujące dane rodzaje tekstów. Zwykle studenci mają do dyspozycji oryginalne teksty o podobnej treści zaproponowane przez prowadzącego zajęcia. Ponadto zostają zobowiązani do samodzielnego wyszukania tekstów równoległych, co wpływa na nich motywująco. Szczególną uwagę zwraca się na strategie translatoryczne w przekładzie wybranych fenomenów językowych, jak np. *faux amis*, metafory, tautonimy, gry słowne, neologizmy, nazwy własne i leksyka bezekwiwalentna, w tym realogizmy.

Obserwacje poczynione przeze mnie oraz moich współpracowników pozwalają stwierdzić, że studenci na zajęciach z translatoryki – głównie na początku kursu – koncentrują się na doskonaleniu kompetencji językowej w zakresie języka obcego, traktują je jako poligon umiejętności językowych i nie uwzględniają roli kompetencji w zakresie języka ojczystego. Nie uświadamiają sobie znaczenia kompetencji kulturowej, determinującej zachowania językowe i pozajęzykowe tłumacza, w tym m.in. podejmowanie określonych decyzji translatorskich.

Kompetencja tłumaczeniowa – jak definiuje ją *Tezaurus terminologii translatorycznej* – to „umiejętność tworzenia w języku docelowym tekstów ekwiwalentnych względem tekstów w języku wyjściowym” (J. Lukszyn 1993: 157), którą tworzą kompetencja recepcyjna, tj. „zdolność tłumacza do analizy tekstu oryginału stosownej do wymogów przekładu” i kompetencja reprodukcyjna, czyli „zdolność tłumacza do konstruowania adekwatnego tekstu w języku przekładu” (ibidem: 156). Tłumacz musi posiadać kompetencję językową, rozumianą jako doskonałą znajomość języka wyjściowego (macierzystego) i języka docelowego (obcego), czyli – najogólniej rzecz biorąc – struktur gramatycznych, zasobów leksykalnych oraz wycucie stylu. Absolutnie fundamentalna jest również kompetencja komunikatywna, czyli kompetencja kulturoznawcza, obejmująca znajomość realiów kraju danego języka. Przekład tekstów specjalistycznych wymaga kompetencji zawodowej, sprowadzającej się do znajomości dziedziny, do której przynależy tłumaczony tekst. Ponadto nieodzowna jest kompetencja w zakresie technik i metod przekładu.

Model przedstawiony przez Lukszyna jest tradycyjny. Współcześnie kompetencja tłumaczeniowa (czyli suma kompetencji implicytnej i wiedzy eksplicytnej) jest obok kompetencji socjalnej, kulturowej, interkulturo-

wej i komunikatywnej jednym z zakresów kompetencji, który odzwierciedla kompetencję w zakresie języka obcego⁶.

Przejdźmy do uwag o charakterze praktycznym. By nakreślić poziom kompetencji w zakresie języka ojczystego studentów studiów zaocznych, mających tytuł licencjata, posłużę się przykładami zaczerpniętymi z tłumaczeń przygotowanych przez studentów na zajęcia z translatoryki⁷. Na marginesie pragnę dodać, że moim zamierzeniem nie jest zestawienie repertuaru typowych błędów, ani też skrytykowanie umiejętności i kompetencji studentów. Poniesza prezentacja ma na celu opis aktualnego stanu rzeczy, skłonienie do refleksji nad jego przyczynami. Wiele osób spośród absolwentów NKJO lub PWSZ podejmuje pracę w charakterze tłumacza, którą wykonuje przed przystąpieniem do studiów, w trakcie ich trwania oraz po ich ukończeniu. Wynika z tego, że nie wszyscy pracodawcy wymagają od kandydata udokumentowania umiejętności translatorskich. Poprawiając złożone do oceny prace, często zadają sobie pytanie, jak funkcjonują tłumaczenia przygotowane przez studentów, jak możliwa jest komunikacja pomiędzy np. partnerami biznesowymi, skoro adepci przekładu popełniają błędy.

Analiza tłumaczeń studentów

Zestawione poniżej przykłady pochodzą z oryginalnej składanej (nienumerowanej) wkładki informacyjnej, minifolderu *Germersheim – Kreis- und Universitätsstadt am Rhein*⁸, wydanego przez Verkehrsamt der Stadt Germersheim, którą studenci przetłumaczyli jako pracę domową. Ten przykładowy tekst jest dla adeptów sztuki translatorskiej pewnym wyzwaniem, gdyż z jednej strony wymaga od nich kompetencji językowej, z drugiej natomiast pewnej kompetencji technicznej, polegającej na umiejętności przenoszenia znaczeń jednego tekstu na drugi. Za wyborem tego rodzaju tekstu przemawiają jeszcze inne argumenty. Ponieważ mamy tu do czynienia z przykładem nie tyle transferu językowego, co transferu kulturowego, nieodzowna jest także znajomość przedmiotu oraz rzeczywistości społeczno-kulturowej. Ponadto niezbędne są: umiejętność dokonywania przekształceń stylistycznych oraz

⁶ Por. G. Hansen (1998: 341–343). O rozwijaniu kompetencji translatorycznej na lekcjach języka obcego jest mowa u J. House (1989: 173–198).

⁷ Zgodnie z powszechnie przyjętą zasadą nauczanie tłumaczenia należy rozpocząć od zajęć z przekładu na język ojczysty. Argumenty potwierdzające tę tezę podaje Z. Kozłowska (2000: 65).

⁸ Tekst w załączeniu.

konieczność zachowania układu graficznego tekstu, co często umyka uwadze studentów.

Foldery i ulotki informacyjne są idealnym materiałem ćwiczeniowym, gdyż – jak stwierdza A. Duszak (1998: 218) – „funkcjonują na granicy rzeczywistości językowej i pozajęzykowej”. Ograniczona długość tekstu połączona z kondensacją treściową, dwójaka funkcja tekstu (informacyjno-reklamowa) oraz jego specyficzna organizacja (jest to składany minifolder) decydują o dość wysokim stopniu trudności przekładu, który pozornie nie powinien nastroczać trudności. Z punktu widzenia translatoryki ten rodzaj tekstu pozwala uczulić studentów na ważkość typologicznych cech tekstu, na które studenci nie zwracają uwagi. Jeśli nawet wykazują znajomość konwencji tekstowej, nie stosują jej w praktyce, co potwierdza fakt, że tekst wkładki nie wszyscy przetłumaczyli, przestrzegając kolejności poszczególnych jego części, czyli najprawdopodobniej nie przeanalizowali tekstu wyjściowego w odniesieniu do sytuacji komunikacyjnej.

W wielu tłumaczeniach pominięto tytuł główny i śródtytuły, które w tekstach nie tylko użytkowych są elementami służącymi organizacji tekstu, przyczyniającymi się do jego przejrzystości, co potwierdza A. Duszak (1998: 129): tytuły „mają funkcję orientacyjną – zapowiadają pewne partie tekstu, ułatwiają integrację tekstu i wspomagają jego interpretację”.

Przytoczmy kilka propozycji przekładu śródtytułów. W oryginale są one krótkie, wyrażone głównie w formie przymiotników i imiesłowów. Pobieżna analiza ekwiwalentów pozwala stwierdzić, że pozornie nieskomplikowane sformułowania nastroczyły studentom pewne trudności. Wyrażna jest tendencja do tłumaczenia dosłownego (*kunstbeflissen* – *kulturowo, gebildet* – *wykształcone, sehenswert* – *godne zobaczenia, einladend* – *zapraszając*), co wywołuje wrażenie sztuczności. Inne propozycje są przykładem amplifikacji, która w zasadzie jest sprzeczna z rodzajem tekstu, w którym została użyta. Wyrażenia opisowe brzmią jednak znacznie lepiej i wzbudzają ciekawość czytelnika – odpowiednio: *Miasto gorliwie oddane sztuce; Miasto sprzyjające wykształceniu; Miasto, które warto obejrzeć*. Na uwagę zasługuje także rozwiązanie, w którym opisywana w nagłówku dziedzina poprzedzona została nazwą miasta, użytą w oryginale jedynie w głównej części wkładki (*Germersheim* – *Kreis- und Universitätsstadt am Rhein* – *Germersheim* – *powiatowe i uniwersyteckie miasto nad Renem*): *Stadt in Europa* – *Germersheim* – *miasto w Europie, Kunstbeflissen* – *Germersheim* – *miasto kultury i sztuki, Gebildet* – *Germersheim* – *miasto wykształconych, Wirtschaftlich* – *Germersheim* – *miasto przemysłu, Sehenswert* – *Germersheim* – *miasto godne obejrzenia, Einladend* – *Germersheim* *zaprasza*. Choć wymienione warianty nie

w pełni korespondują z konwencją tekstu, w którym występują, są zrozumiałe w przeciwieństwie do następujących propozycji: *Kulturalne*, *Kulturalnie*, *Oświecone* lub informacji wprowadzającej czytelnika w błąd: *Germersheim – Krag i miasto uniwersyteckie nad Renem*; *Germersheim – reńska stolica regionu*. Nierzadko pojawiają się błędy ortograficzne, które na tym poziomie kształcenia nie powinny mieć w ogóle miejsca: *Miasto [...] nad renem*, [...] *miasto w europie*.

W poniższych rozważaniach wskażę na przykładowe problemy, na jakie natrafili studenci germanistyki. Trudności wynikają zwykle ze zbyt powierzchownego zapoznania się z tekstem wyjściowym, są także związane z niezrozumieniem tekstu i niezadowalającym, niestarannym przekładem. Ogólnie problemy pojawiają się na następujących płaszczyznach: znajomości języka obcego, kompetencji w języku docelowym, kompetencji kulturowej oraz znajomości mikrodomeny, której dotyczy tłumaczony tekst. Swoją uwagę skupię na kompetencji w zakresie języka docelowego, czyli w tym przypadku znajomości języka ojczystego, oraz na kompetencji kulturowej.

Analiza przygotowanych przez studentów tłumaczeń tekstu pisanego ilustruje interferencję w procesie tłumaczenia na język ojczysty. Błędy wynikają z niezrozumienia tekstu wyjściowego, który w wielu przypadkach nie został poddany należytej analizie. Niezrozumieniu tekstu towarzyszą zwykle trudności ze znalezieniem odpowiedników w języku docelowym. Przyjrzyjmy się najczęściej popełnianym błędom.

Na płaszczyźnie leksykalnej należą do nich:

– kalki językowe: *Baggerseen (sztuczne jeziora) – jeziora „czerpiące”*, *Der Erholungssuchende (szukający wypoczynku) – poszukiwacz wypoczynku*, *Wassersportler (sportowcy wodni) – wodni sportowcy*,

– nieuzasadnione modyfikowanie stałych związków wyrazowych: *den Grundstein zum Festungsbau legen (położyć kamień węgielny pod budowę fortecy) – położyć kamień węgielny pod budowę fortecy / pod budowlę fortyfikacyjną / na twierdzę / na twierdzy*,

– oraz użycie niepoprawnych form jako odpowiedników dla przymiotników i przyimków: *Auf kulturellem Gebiet herrscht eine große Vielfalt (W dziedzinie kultury panuje ogromna różnorodność) – Na kulturalnym obszarze, / Na obszarze kulturalnym / W kulturowym obszarze panuje tu duża różnorodność; „Garnisonsstadt” [miasto garnizonowe] – garnizońskie miasto*.

Nierzadko zaobserwować można nieścisłości w zakresie morfologii, np.

– kłopoty z koniugacją: *Sportfreunde erwarten Hallen (na miłośników / amatorów sportu czekają hale) – fanów sportu oczekiwują hale*,

– błędne używanie kategorii gramatycznych rzeczownika, np. liczby: *Universitäts- und Garnisonsstadt* (miasto uniwersyteckie i garnizonowe) – *miasto uniwersytetów i garnizonów*,

– niepoprawną deklinację: *seit den Tagen der Römer* (od czasów rzymskich) – *od dni Rzymianów*.

Wiele do życzenia pozostawia także poprawność stylistyczna formułowanych wypowiedzi. Widoczne są:

– brak dbałości o czystość stylu, używanie określeń z języka potocznego, niepoprawne ekwiwalenty realogizmów: *Ihre Geselligkeit beweisen die Rheinstädter* (Mieszkańcy Nadrenii dowodzą swej towarzyskości) – *Swoją rozrywkość pokazują Reńczycy*,

– tendencja do tłumaczenia dosłownego, połączonego z nieprzestrzeganiem szyku obowiązującego w języku polskim: *fast lückenloses Radwegenetz* (prawie kompletna sieć ścieżek rowerowych) – *bez dziur / bez wad sieć dróg rowerowych*; *gehobene Speiserestaurants* (wyszukane restauracje) to *podniosłe restauracje*, a *Garnisonsstadt mit [...] hohem Freizeitwert* (miasto garnizonowe oferujące bogatą ofertę rekreacyjną) to *miasto garnizonowe [...] z wysoką wartością spędzania wolnego czasu*,

– użycie pierwszego z brzegu odpowiednika ze słownika: *rund 100 Vereine* (około sto związków) – *okragłe sto towarzystw*; *Hobby ausüben* (zajmować się hobby) – *wykonywanie hobby*,

– niedocenienie ważności poprawnego wyrażania myśli w języku przekładu, czyli w języku ojczystym, w tym przykłady błędów rzeczowych i logicznych: *viele Maßnahmen zur Altstadtsanierung* (liczne środki / przedsięwzięcia mające na celu gruntowny remont starego miasta) – *wiele środków do zdezynfekowania starego miasta*; *eine Stadt mit überschaubaren Proportionen* (miasto o przejrzystych proporcjach) – *Miasto o powierzchni, którą da się ogarnąć jednym spojrzeniem / Miasto o nieokreślonych proporcjach / Germersheim – miasto o wyobraźalnych rozmiarach*, i np. wspomniane powyżej *Baggerseen* – *jeziora Begger*⁹.

Zdarza się także nieuwzględnianie ani odbiorcy tekstu przekładu, ani jego zasobu wiedzy oraz zdolności do kojarzenia i określania związków przyczynowo-skutkowych: *Im Jahre 1090 erstmals urkundlich erwähnt erhielt Germersheim 1276 von König Rudolf von Habsburg die Stadtrechte* (Pierwsza wzmianka o Germersheim pojawiła się w dokumentach w roku 1090, a w 1276 otrzyma-

⁹ Podobieństwo z nazwiskiem kontrowersyjnej postaci z polskiej sceny politycznej jest tutaj jednoznaczne. Przykład ten w pewnym sensie napawa optymizmem, gdyż dowodzi, że studenci nawiązują do osób współtworzących koloryt realizmawczy w Polsce.

to ono prawa miejskie od króla Rudolfa z rodu Habsburgów) – Jak wspomniano po raz pierwszy w dokumentach, w roku 1090, Germersheim otrzymało prawa miejskie od króla Rudolfa Habsburga w roku 1276 / W roku 1090 po raz pierwszy w oparciu o dokumenty wspomniano że, w 1276 otrzymało Germersheim od króla Rudolfa von Habsburg prawa miejskie.

O niedostatecznej kompetencji kulturowej świadczą następujące przykłady dokumentujące luki w wiedzy krajoznawczej:

– *nicht weit von Speyer* [nieдалeko Spiry (Speyer)] – nieдалeko rzeki Spiry / nieдалeko Speer, położone nieдалeko od Spiry [...] ponad lewym brzegiem Renu; Karlsruhe to zagłębienie Rury, a „Ludwigshafen” to Ludwigshofen bądź swojsko brzmiący port Ludwika,

– *Europäische Gemeinschaft* [Wspólnota Europejska] przetłumaczona została jako *unia europejska* pisana małymi literami.

Swoistą kopalnią „kwiatków” językowych jest przekład nazw własnych w odniesieniu do (a) instytucji, np. *FASK in Germersheim* (*Fachbereich Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft in Germersheim*) [Wydział Lingwistyki Stosowanej i Kulturoznawstwa w Germersheim] to: *Zastosowanie w Fachowych Dziedzinach Językoznawstwa i Kulturoznawstwa w Germersheim*, *Językoznawstwo i Kulturoznawstwo Stosowane w Zakresie Fachowym w Germersheim*, *Uniwersytet Nauk Stosowanych o Języku i Kulturze w Germersheim*, *Zastosowanie w Fachowych Dziedzinach Językoznawstwa i Kulturoznawstwa w Germersheim*, *Uniwersytet Nauk Języka i Kultury w Germersheim*, *fachowe dziedziny Językoznawstwa i Kulturoznawstwa w Germersheim*, *Specjalistyczna i Stosowana Nauka Mówienia i Kultury w Germersheim*, oraz do (b) osób. Wiele pomysłowości wykazali studenci w propozycjach przekładu dwóch nazw, a mianowicie: Rheinstädter [mieszkańcy Nadrenii] to *mieszkańcy Renu*, *Nadreńczycy*, *miasta Reńskie* (sic!), *Reńczycy*, a Pfälzer [Mieszkańcy Palatynatu] to *Palatyńczycy* / *palatyńczycy*, *Falczycy* / *Pfalczycy*, *Palatynaci*, *Pfalcerzy* / *Pfälcer*, *Palatyni*, *Palateńczycy*¹⁰.

Wnioski

Przedstawione przykłady ilustrują niewystarczającą kompetencję w języku polskim, który jest językiem ojczystym kształconych studentów, w tym również przyszłych tłumaczy, oraz luki w wiedzy krajoznawczej i encyklopedycznej.

¹⁰ Mamy też przykład na niepoprawne przetłumaczenie nazwy święta: *Martinsmarkt* [kiermasz na św. Marcina] to rynek Marcinowski względnie targi Marcinowskie.

Generalnie studenci wykazują skłonność do tłumaczenia dosłownego, przy czym nie uwzględniają struktury tekstu wyjściowego. Brak wiedzy ogólnej generuje błędy rzeczowe oraz ortograficzne (np. w zapisie nazw geograficznych). Niewystarczająca analiza tekstu oryginału powoduje, że powstają liczne usterki w zakresie leksyki, w tym m.in. kalki językowe, nieuzasadnione modyfikacje stałych związków wyrazowych, zastosowanie niepoprawnych odpowiedników dla poszczególnych części mowy. Kolejne źródło błędów w tłumaczonych tekstach stanowią braki w opanowaniu paradygmatów w zakresie morfologii języka polskiego, co przejawia się m.in. w błędnych odmianach czasownika, niepoprawnym użyciu kategorii gramatycznych oraz niepoprawnej deklinacji rzeczownika. Zauważalne są liczne przykłady dokumentujące problemy w zakresie stylistyki, w tym m.in. brak dbałości o czystość stylu wypowiedzi, wspomniana powyżej tendencja do tłumaczenia dosłownego oraz nieuważne i nieprzemyślane korzystanie ze słowników. Niewystarczająca koncentracja studentów na treści tłumaczonego tekstu, błędy logiczne oraz brak wiedzy ogólnej, w tym również w zakresie realioznawstwa znajdują odzwierciedlenie w tekstach przekładu.

Analiza błędów unaocznia zatem, że ich źródło stanowią: niedostateczna wiedza językowo-kulturowa, niepełna wiedza o języku polskim jak również braki w wiedzy ogólnej. Ponadto pokazuje, że nieodzowne jest wykształcenie potrzeby i nawyku korzystania ze słowników i leksykonów niezbędnych w pracy tłumacza. Skoncentrowanie wysiłku na nauce języka obcego, który również nie jest opanowany w wystarczającym stopniu, prowadzi do obniżenia kompetencji językowej w języku ojczystym, a co za tym idzie, do trudności związanych z poprawnym budowaniem wypowiedzi pisemnych w tymże języku. Jakże są tego przyczyny?

Zauważalne są braki w wiedzy studentów – zarówno studiów dziennych, jak i zaocznych – w zakresie gramatyki opisowej języka polskiego. Taki stan rzeczy wynika w dużej mierze z faktu, że – jak przewidziano w ministerialnych programach – treści z zakresu językoznawstwa przekazywane są uczniom w szkole podstawowej i gimnazjum¹¹. Kandydaci podejmują studia z niewystarczającym przygotowaniem z gramatyki języka polskiego, co widoczne jest także na pierwszym roku studiów dziennych np. na zajęciach z gramatyki deskryptywnej języka niemieckiego. Ich wiedza o tym, jak funkcjonuje system języka ojczystego, obfituje w sporo luk. Słowa krytyki należy skierować do osób odpowiedzialnych za przygotowanie curriculum, które

¹¹ Na rolę gramatyki w nauczaniu języka ojczystego i obcego wskazuje B. Weisgerber (1982: 101–126).

postanawiają, że treści z zakresu gramatyki opisowej języka polskiego są wyjaśniane i przekazywane w edukacji szkolnej w szkole podstawowej i w gimnazjum. Uczniowie szkół średnich nie mają okazji pogłębiania wiedzy z tego zakresu na lekcjach szkolnych. Są skazani na posługiwanie się wiedzą zdobytą w szkole podstawowej oraz gimnazjum. Decyzja ta budzi pewne zastrzeżenia, gdyż z punktu widzenia psychologii rozwojowej oraz pedagogiki od 13. roku życia rozpoczyna się faza myślenia abstrakcyjnego, nieodzowna w przyswajaniu wiedzy gramatycznej i predestynująca do osiągnięcia sukcesu w nuczaniu. Na studiach uniwersyteckich nie uwzględnia się w ramach odrębnego przedmiotu opisu języka polskiego na poziomie zaawansowanym¹². Tym samym zbyt mało uwagi poświęca się rozwojowi kompetencji w języku ojczystym. Efektem tego jest fakt, że studenci polegają na swojej intuicji, nie znają jednak systemu ani zasad gramatycznych oraz nie wiedzą, jak funkcjonuje ich rodzimy język. Mało pomocna jest tutaj wiedza zdobyta w ramach gramatyki kontrastywnej, gdyż studenci zwykle nie łączą jej z wiedzą nabytą w ramach wykładów i ćwiczeń z gramatyki opisowej języka obcego.

Kolejnym problemem jest brak umiejętności praktycznego zastosowania wiedzy zdobytej na obowiązkowych zajęciach z łaciny. Opanowanie łaciny ułatwia rozumienie naukowej terminologii i pozwala na uporządkowanie sposobu myślenia o języku, mimo to nadal jest niedoceniane przez studentów. To wielka strata, zwłaszcza że znajomość podstaw łaciny umożliwia postrzeganie języka według obowiązującego paradygmatu, a to z kolei implikuje wiedzę metajęzykową.

Powyższe rozważania skłaniają do głębszych refleksji dotyczących metodyki nauczania przekładu w ramach studiów neofilologicznych. Ukończenie studiów w NKJO o specjalności nauczycielskiej – a taka specjalność zdecydowanie dominuje w kolegiach językowych w Polsce – nie daje absolwentom możliwości wyboru. W jej ramach słuchacze zobligowani są do odbycia praktyki metodycznej w szkołach. Ostatnie lata pokazały, jak szybko zachodzą zmiany na rynku pracy. Decyzje ministerialne spowodowały, że język niemiecki stracił na popularności, stał się w szkołach drugim językiem. Stale wzrasta zapotrzebowanie na zatrudnianie tłumaczy języka niemieckiego, dlatego też wielu absolwentów filologii germańskiej z tytułem licencjata

¹² W programie studiów uniwersyteckich na neofilologiach przewidziany jest przedmiot gramatyka kontrastywna względnie gramatyka konfrontatywna, w ramach którego nawiązuje się do systemu gramatycznego języka polskiego. Profil tych zajęć różni się od gramatyki deskryptywnej, gdyż ma na celu opis dwóch lub więcej języków – w tym także języka polskiego – pod kątem podobieństw i różnic między nimi.

w specjalności nauczycielskiej decyduje się na wykonywanie zawodu, do którego *de facto* nie są przygotowani. Chcąc kontynuować kształcenie, podejmują studia magisterskie w celu zdobycia tytułu magistra. Studia niestacjonarne II stopnia przewidują stosunkowo niewielką liczbę godzin z translatoryki, co nie pozwala na zakosztowanie, czym jest zawód tłumacza w praktyce. Należałoby więc poważnie zastanowić się nad zasadnością wprowadzenia specjalności translatorycznej na studiach neofilologicznych jako alternatywy do specjalności nauczycielskiej, zwłaszcza że absolwenci NKJO, PWSZ oraz uniwersytetów wychodzą naprzeciw zapotrzebowaniom rynku pracy i po uzyskaniu dyplomu mimo wykształcenia pedagogicznego zajmują się zawodowo tłumaczeniami.

Uwagi końcowe

Aktualnie obowiązujące programy szkolne, programy oraz wytyczne dotyczące nauczania języków obcych, rola nauczania języków obcych i miejsce translacji w ramach studiów neofilologicznych pozwalają określić rolę translacji na wyżej wymienionych studiach.

Przytoczone przykłady z tłumaczeń pisemnych studentów pokazały brak kompetencji w zakresie języka ojczystego. Studenci nie znają gramatyki języka polskiego, nie dysponują też dostateczną wiedzą o tekście. Praktyka pokazuje, że studenci nie reagują na rodzaj tekstu, traktując go jako zespół zdań zawierających pewne informacje, które należy przekazać w translacji, nie zwracając uwagi na formę tekstu¹³. Przekład różnych gatunków tekstów wymaga od tłumacza podstawowej wiedzy z zakresu typologii tekstów, tj. znajomości makro- i mikrostruktury tekstu, opanowania umiejętności organizowania informacji w danym rodzaju tekstu, zastosowania środków stylistyczno-retorycznych oraz typowych sformułowań, użycia terminologii specjalistycznej oraz wykorzystania typografii tekstów. Niedostateczna wiedza bądź jej brak sprawiają, że przetłumaczony tekst jest niezrozumiały dla odbiorcy.

Prowadzenie zajęć z translatoryki wymaga dużego zaangażowania ze strony wykładowcy. Ze względu na znikomą ilość materiałów dydaktycznych do nauczania w tej specjalności prowadzący zajęcia w przygotowywaniu tekstów i ćwiczeń do tłumaczenia jest zdany na samego siebie i swoją kreatywność. Wobec tego zasadne byłoby powołanie zespołów specjalistów, które

¹³ Podobne problemy pojawiające się na niższych poziomach kształcenia można zaobserwować także w ramach zajęć na studiach podyplomowych.

opracowałyby materiały dydaktyczne oraz rozwiązałyby kolejny problem, ściśle związany z dydaktyką przekładu. Mam na myśli określenie jasnych i przejrzystych kryteriów oceny tłumaczeń oraz stosowanych na egzaminach z zakresu translatoryki.

Uwaga ta dotyczy nauki przekładu na studiach podyplomowych w specjalności translatoryka, w ramach których absolwenci szkół wyższych, w tym studiów niestacjonarnych II stopnia, zainteresowani doskonaleniem umiejętności translatorskich oraz zdobyciem kwalifikacji do wykonywania zawodu tłumacza mogą kontynuować naukę. Ostatnio w zasobach internetowych pojawiły się wprawdzie jasno sformułowane kryteria oceny egzaminu na tłumacza przysięgłego¹⁴, zamieszczona informacja zawiera jednak jedynie liczbę punktów, jaką można uzyskać na poszczególnych etapach egzaminu. Instytucje uprawnione do przeprowadzania takiego egzaminu nie ogłosiły szkoleń dla egzaminatorów w tym zakresie, którzy mogliby przenieść doświadczenie do pracy z kandydatami na tłumaczy przysięgłych¹⁵.

Można zaryzykować stwierdzenie, że studenci i wykładowcy neofilologdzy prowadzący zajęcia z translatoryki skazani są niejako na subiektywizm zarówno w formułowaniu konkretnych propozycji przekładu, jak i w ocenie danych rozwiązań translatorskich. Brak obiektywnych kryteriów oceny sprawia, że muszą zadowolić się subiektywnymi wrażeniami.

Reasumując powyższe przemyślenia, należy podkreślić, że w ramach studiów uniwersyteckich powinno wprowadzić się moduł umożliwiający specjalistyczne kształcenie tłumaczy neofilologów. Konieczne wydaje się wprowadzenie obowiązkowych zajęć z gramatyki i stylistyki języka polskiego. Takie rozwiązanie pozwoliłoby zainteresowanym na rozwinięcie niezbędnych kompetencji, w tym m.in. na kompetentne posługiwanie się językiem obcym oraz językiem ojczystym w zakresie różnych gatunków tekstów oraz uświadomienie roli zjawisk językowych w poszczególnych systemach. Krokiem milowym byłoby także tworzenie zespołów, których zadaniem byłoby przygotowanie materiałów dydaktycznych oraz kryteriów oceniania tłumaczeń pisemnych i ustnych. Wdrożenie opracowanych tekstów z ćwiczeniami oraz wytycznych dotyczących oceniania pozwoliłoby na wyeliminowanie z dydaktyki nauczania przekładu wszechobecnego czynnika subiektywnego.

¹⁴ Por. http://www.csx.pl/baza_wiedzy/tlumacz_przysiegly_egzamin.1.php (27.05.2007).

¹⁵ Dla porównania należy dodać, że kandydaci przystępujący do egzaminu językowego organizowanego przez np. Goethe-Institut szczegółowo informowani są o kryteriach oceny pracy pisemnej i wypowiedzi ustnej. Ponadto dla osób uczestniczących w pracy komisji na wyżej wymienionych egzaminach organizowane są cykliczne seminaria szkoleniowe.

Literatura

- Dzierżanowska, H., 1988, *Przekład tekstów nieliterackich na przykładzie języka angielskiego*, Warszawa.
- Duszek, A., 1998, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa.
- Hansen, G., 1998, „Die Rolle der fremdsprachlichen Kompetenz”, [w:] *Handbuch Translation*, Snell-Hornby, M. i in. (red.), Tübingen, s. 341–343.
- Germersheim – Kreis- und Universitätsstadt am Rhein, Verkehrsamt der Stadt Germersheim [b.r.].
- House, J., 1989, „Pragmatische Aspekte des Übersetzens im Fremdsprachenunterricht”, [w:] *Übersetzungswissenschaft und Fremdsprachenunterricht. Neue Beiträge zu einem alten Thema*, Königs, F.G. (red.), München, s. 179–198.
- Kautz, U., 2000, *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*, München.
- Kozłowska, Z., 2000, „Nauczanie tłumaczenia pisemnego na język obcy a nauczanie tłumaczenia pisemnego na język ojczysty”, [w:] *O nauczaniu przekładu*, Setkowicz, A. (red.), Warszawa, s. 62–77.
- Lukszyn, J., 1998, *Tezaurus terminologii translatorskiej*, Warszawa.
- Piotrowska, M., 2000, „Tłumaczenie ustne i pamięć”, [w:] *O nauczaniu przekładu*, Setkowicz, A. (red.), Warszawa, s. 50–61.
- Raport Samooceny Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego*, 2005, (manuskrypt).
- Weisgerber, B., 1982, „Die Rolle der Grammatik beim Erwerb von Muttersprache und Fremdsprache”, [w:] *Grammatikunterricht: Beiträge zur Linguistik und Didaktik des Fremdsprachenunterrichts*, Gnutzmann, C., Stark, D. (red.), Tübingen, s. 101–126.

The Role of Language and Culture Awareness in Improving Translation Competence of the German Studies Students

Summary

Professional specialisation within translation theory and practice of translation has gained popularity – particularly in recent years – with people taking up modern language studies and graduates of other faculties, which makes more and more university centres introduce it to the regular curriculum. In this article the author shares her reflections, remarks and experiences gathered during theory and practice of translation classes on a two-year extramural complementary course in German Studies.

Theory and practice of translation classes at a university level – particularly in the initial phase of the course – are usually interpreted by the students as testing their language skills, mainly in the field of German. How false this attitude is the students learn as early as after a few classes. Their attention is focused on improving foreign language ability, which results in the fact that they do not notice the difference in: translator competence in a foreign language, though it plays an important role in all stages of the translation process and is indispensable in acquiring and improving translation skills, cultural competence, determining linguistic and extra-linguistic behaviours adequate to a given cultural context.

Lapses in texts translated by students also result from the uncritical use of dictionaries, lexicons and supplementary materials, constituting a source of information on the language and cultural context of source and target texts. The author's observations have been illustrated with examples from written translations prepared individually (at home) by students of German Studies with a bachelor's degree.